

ZAVIČAJ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 47, godina XXIV
maj, 2019. [str. 127-130]

© Monos 2019

O "gatanju" na području sela Džakule

Fikret Ahmedbašić

---

*(prilog istraživanju narodne medicine
Gračanice i njene okoline)*

U ovom članku autor opisuje nekoliko običaja, obrednih postupaka i načina liječenja oboljenja kod ljudi i životinja. Navedeni običaji su zabilježeni u selu Džakule, a bili su prisutni u tradicionalnom životu naroda gračaničkog kraja sve do prije nekih tridesetak-četrdeset godina. Članak predstavlja mali doprinos proučavanju, inače, neistražene narodne medicine i tradicionalnih metoda liječenja na području Gračanice i njene okoline.

Ključne riječi: Džakule; Gračanica; narodna medicina; običaji; obredi; rituali; čaranje; gatanje; magija; magijske radnje.

U narodnoj medicini i tradicionalnim metodama liječenja česta je pojava određenih postupaka i obrednih radnji koje se izvode s ciljem otklanjanja oboljenja ili boli. Takvi običaji i obredi temelje se na vjerovanju u natprirodne sile i uticaj na čovjekovo zdravlje i spadaju u takozvane *magijske radnje*. One su često praćene i posebnim riječima ili rečenicama koje se tokom postupka ili obredne radnje recituju ili ponavljaju (tzv. *bajanje*). Čitav taj skup radnji u narodu ovog kraja se najčešće naziva *gatanje* (iako se u stručnoj literaturi termin "gatanje" koristi za magijske radnje namijenjene proricanju budućnosti).

Magijske radnje, čaranje, bajanje i gatanje u narodnoj medicini Bosne i Hercegovine su odavno privlačili pažnju etnografa, folklorista i drugih istraživača. Krajem 19. i početkom 20. vijeka u tadašnjim časopisima je objavljena bogata građa na tu temu, pri čemu se izdvaja

nekoliko priloga iz "Glasnika Zemaljskog muzeja". I kasniji istraživači su ih bilježili na terenu. Običaji koje ovdje iznosim i opisujem bili su "živi" su na području Džakula i susjednih sela sve do prije četrdesetak godina, a narod ih je redovno primjenjivao, čvrsto vjerujući u njihov uticaj i dejstvo. Postepeno zamiru i gube se tek sa razvojem zdravstvene službe i porastom životnog standarda, šezdesetih godina prošlog vijeka kao i drugim kulturološkim promjenama koje zahvataju ovdašnja sela.

*

Kada dijete "ustaje u snu":

Za vrijeme spavanja, odnosno tokom sna, djeca često znaju ustati i nesvjesno krenuti da izađu iz sobe, pa čak i iz kuće. Da se ovo ne bi dešavalo i ponavljalo, poduzimane su sljedeće "radnje":

Sa njive na kojoj je bio zasijan kukuruz, pšenica, zob, ječam ili neka druga žitarica, donosilo se kući "plašilo" (ili strašilo), koje se postavljalo po njivi radi odbrane usjeva od ptica i drugih životinja da ih ne uništavaju (ili manje uništavaju). "Plašilo" se zajedno sa triješčem od "žive stožine" palilo u vatri. Na dimu koji je nastajao od te vatre dijete se "kadilo", a zatim mu je "salijevana strava". Nakon ovog "tretmana", dijete bi prestalo ustajati u toku spavanja.

Plašilo (u standardnom jeziku: strašilo) pravilo se od stare odjeće i postavljalo na drvene kolčeve, kako bi se stekao dojam da tu stoji čovjek.

Živa stožina je tanje drvo oko kojeg se sadijevalo sijeno, kukuruzovina ili slama, a koje je tu prirodno raslo: dakle, nije se radilo o običnoj stožini koja bi se pravila od tanjeg stabla koje bi se odsjeklo, zatesalo i udarilo u zemlju. Nakon upotrebe "žive stožine", drvo nastavlja rasti i razvijati se.

"Kaditi se" znači u sebe uvlačiti dim od onoga što je zapaljeno.

"Saljevanje strave" je općepoznati ritualni postupak, pri čemu se u posudu s vodom iznad glave oboljelog saljeva topljeno olovo,

uz određena bjanja (ili učenje dova). Sam taj običaj je ponegdje još uvijek živ.

*

Kad je dijete mnogo "bijesno":

Kada bi dijete bez razloga mnogo plakalo, za njega se govorilo da je "hajduk", to jest da je "bijesno", ljutito ("ljuto"). Previše plakanja, vjerovalo se, naškodilo bi zdravlju djeteta, pa da bi se to spriječilo, radilo se sljedeće: Predveče bi se u zahod, a da dijete za to ne zna, unosila neka posuda sa vodom da tu prenoći, te bi se sutradan ta ista voda davala djetetu da je pije. To je navodno doprinisilo da se dijete odobrovolji i postane blaže naravi.

*

Kad dijete dugo ne progovara

Zna se dogoditi da neko dijete, bez nekih vidljivih poteškoća u razvoju i zdravlju, neuobičajeno dugo ne počne govoriti. Da bi se djetetu u tom slučaju pomoglo, radilo se sljedeće: Dijete bi se prije zore odvodilo u vodenicu potočaru, koju je kroz badanj pogonila voda, i dovodilo do drvenoga sanduka u koji prilikom mljevenja žitarica pada brašno. Dijete bi se postavilo ispred sanduka, a onda bi se sa gornjeg mlinskog kamena (koji melje) skidao drveni dio zvani "čeketalo", kako bi se njime dijete, uz spominjanje Boga, blago kuckalo po glavi. Poslije kuckanja, dijete je trebalo napojiti vodom iz zvona koje se vezalo stoci oko vrata (kako bi se moglo lakše pratiti kretanje stoke tokom napasanja).

Čeketalo je drveni dio koji se postavlja na mjesto gdje žitarice izlaze iz spremišta i ulaze pod mlinsko kamenje. Stalnim poskakivanjem po kamenu čeketalo pokreće žitarice u spremištu, olakšava njihovo ispadanje i ubacuje ih ispod kamena, ujedno sprečavajući da se pod njihovom težinom začepi otvor na spremištu.

*

Vađenje prvog zuba djetetu

Ranije, sve do šezdesetih godina prošloga vijeka, običaj je bio da se mliječni zub koji dijete prvi izvadi, baci na kućni tavan uz iz-

govaranje riječi: "Bacam koščeni, a uzimam gvoždenu."

Izvršenjem ove radnje smatralo se da će dijete imati zdrave, lijepe i jake zube, poput željeza (gvožđa).

* Liječenje "gutara"

Kada bi neko imao problema sa štitnom žlijezdom, govorilo se za njega da je "obolio od gutara".

"Gutare" su se liječile tako što bi se iz zida kuće (kuće zidane klesanim kamenom) izvlačio manji kamen, pa bi se njime tri dana zaredom po tri puta kružilo oko otečenog mjesta. Nakon kruženja, kamen bi se, žmireći, vraćao na isto mjesto odakle je i uzet.

* Liječenje bolesnog uha

Ranije su seoske žene pored marame na glavi, radi zaštite od hladnoće, nosile i kapu koju su odbacivali njihovi muževi, braća i očevi (francuska kapa). Tu bi odbačenu kapu koristile i za liječenje uha, tako što bi je zagrijavale u krušnici (rerni) šporeta i tako zagrijanu prisanjale oboljelom na uho. To je navodno donosilo olakšanje i prestanak bolova.

* Kad se žena porađa

Ranije, kada je bilo veoma malo porodilja, stručnim osobljem, žene su se, uglavnom, porađale kod kuće. Kada se desi da je porod težak, da bi se porodilji olakšalo radilo se sljedeće: Neko ko prisustvuje porodu otišao bi i širom otvorio vrata džamije ili mekteba, a neko od onih koji pomažu porodilju bi je pojo vodom iz opanka koji pripada njenom mužu. Tako bi porod navodno bio olakšan.

* Kada je goveče bolesno:

Da bi se oboljelo goveče pridiglo, radilo se sljedeće: sa drvarišta, dakle mjesta gdje se ručno sijeku drva (ponegdje se kaže i *drvenjaka*) uzimalo bi se devet triješčica i donesu se do bolesnog govečeta. U isto vrijeme, govečetu bi prilazila osoba sa "haljinačom" i pitala: "Što to radiš?" – Prvi odgovara: "Param, param, paučimu da isparam", te sa jednom od treščica klizi niz krzno govečeta od glave do zadnjih nogu, gdje je odbacuje. Drugi mu tada odvrća: "Paraj, paraj, pa isparaj!" – Potom prvi upotrijebi i preostalih osam treščica goveče navodno ozdravi.

Šta je to haljinač? "Haljinač" je drvena motka na kojoj se na pranje odnosila odjeća na neki potok, baru ili rijeku; bila je dužine do dva metra i debljine oko 5-6 centimetara.

***

Napomena: sve ove primjere narodnog "gatanja" i metoda liječenja kod seoskog stanovništva zabilježio sam 17. 4. 2014. godine od moje rahmetli majke Hasibe Ahmetbašić, zvane Ševa, koja je rođena 1934., a umrla 2015. godine.

SUMMARY

ON "DIVINATION" IN THE AREA OF THE DŽAKULE VILLAGE

In this article the author describes several customs, rituals and ways of treating certain human and animal diseases. The following customs were recorded in the Džakule village and were still practiced in the traditional life of the population in the Gračanica area until about thirty or forty years ago. This article represents a small contribution to the study of otherwise uninvestigated folk medicine and traditional healing methods in Gračanica and the local area. Keywords: Džakule; Gračanica; Folk medicine; customs; rites; rituals; sorcery; divination; magic; magical acts.
